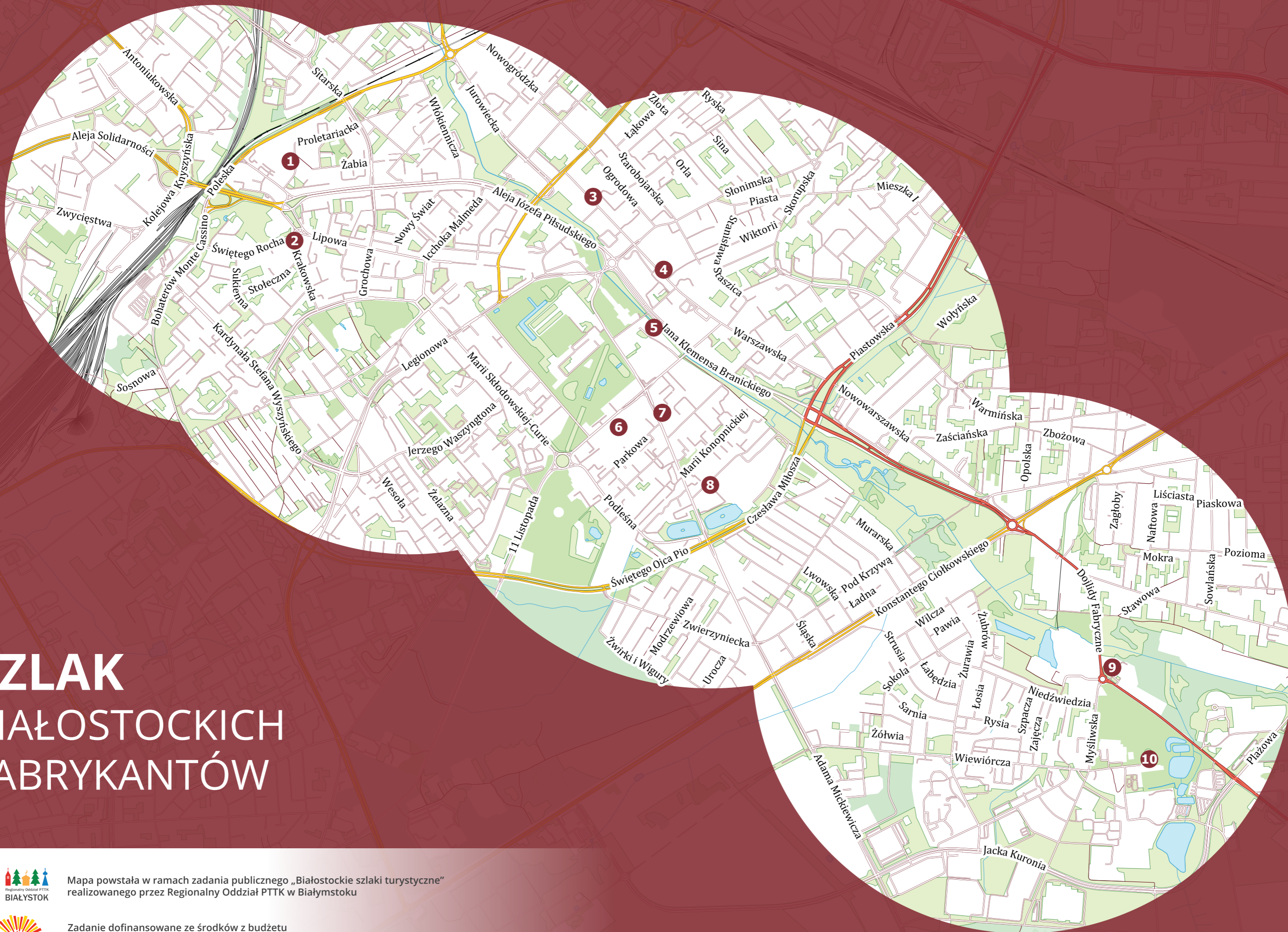

SZLAK BIAŁOSTOCKICH FABRYKANTÓW

Mapa powstała w ramach zadania publicznego „Białostockie szlaki turystyczne” realizowanego przez Regionalny Oddział PTTK w Białymstoku

Zadanie dofinansowane ze środków z budżetu Miasta Białegostoku

W II połowie XIX w. nastąpił szybki rozwój Białegostoku związany z uruchamianymi w mieście zakładami włókienniczymi. Przemysł tekstylny pojawił się na tym terenie na skutek represji po powstaniu listopadowym – wprowadzono wysokie cła na towary importowane do Rosji z Królestwa Polskiego. Chcąc obniżyć koszty, fabrykanci m.in. ze Zgierza zdecydowali się przenieść swoje zakłady na Białostoczczyznę, która wchodziła w skład tzw. guberni zachodnich Cesarstwa Rosyjskiego. Miejscowe fabryki produkowały głównie tanie tkaniny wełniane na rynek wschodni. Do dalszego rozwoju włókiennictwa przyczyniła się budowa białostockiego węzła kolejowego. Białystok stał się miastem przemysłowym z kilkudziesięcioma fabrykami, które po II wojnie światowej zaczęły pomału zniknąć z krajobrazu miasta. Bogaci fabrykanci nie szczędzili jednak pieniędzy na ozdobne rezydencje, które podziwiać możemy do dzisiaj.

Autorstwo:

Szlak powstał jako część projektu promocyjnego Urzędu Miejskiego w Białymstoku w roku 2011, we współpracy z firmą Landbrand.

Oznakowanie:

Metalowe kartusze z czerwonym motywem, opisy w języku polskim i angielskim.

1. Zespół rezydencjalno-przemysłowy Steina, ul. Poleska 85, ul. Artyleryjska 9

Na terenie posesji na początku XX w. przemysłowiec Izaak Stein postawił młyn parowy, magazyn oraz drewnianą willę od strony ul. Artyleryjskiej (z czasem zmienioną na murowaną). Wybudowano również bocznicę kolejową. Młyn działał przez całe 20-lecie międzywojenne w ramach przedsiębiorstwa „Dom handlowy i biuro transportowe — Izaak Szejn i Syn”, które otworzyło nawet swój oddział w Gdyni. Po wojnie zakłady zostały przekazane Spółdzielni „Społem”. W 1947 r. majątek upaństwowiono. Teren był dzierżawiony przez „Społem” oraz „Polmożbyt”. Dziś jest siedzibą różnych prywatnych przedsiębiorstw.

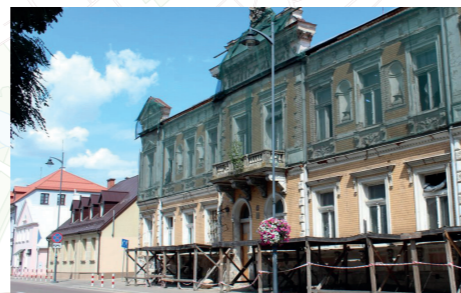
2. Kamienice Moesa, ul. Krakowska 1, ul. Św. Rocha 3

Ulica Krakowska rozdzielająca dwie dekoracyjne kamienice zwana była początkowo Moesowska ze względu na obecność w tej części miasta rodziny Moesów - niemieckich fabrykantów ze Zgierza, którzy w pobliskiej Choroszczy stworzyli imperium włókiennicze. Wyższa kamienica wybudowana została przez Karola Augusta Moesa na początku XX w., a następnie sprzedana kupcowi Henrykowi Weltmanowi. Lokale wynajmowali tutaj lepiej sytuowani mieszkańcy. Druga kamienica to budynek Markusa Reniewickiego z lat 70. XIX w. zakupiony z kolei przez Karola Augusta Moesa z przeznaczeniem na kantor sprzedaży i magazyn towarów.

3. Pałac Tryllingów, ul. Warszawska 7

Izrael Trylling przybył do Białegostoku w latach 60. XIX w. Po 30 latach do rodziny należały już dwie fabryki włókiennicze przy ul. Nowy Świat i Lipowej. Chaim Abram, syn Izraela, rozpoczął budowę nowej posiadłości rodzinnej w 1898 r. Niedługo umarł, a pałac wykończyła wdowa po nim, Helena (Elena). Do dzisiaj na elewacji widnieją inicjały ET. Rezydencja była jedną z najdroższych przy ówczesnej ul. Warszawskiej. W latach 30. XX w. rodzina sprzedała nieruchomość Powszechnemu Zakładowi Ubezpieczeń Wzajemnych i wyjechała do USA. Po wojnie Skarb Państwa umieścił w nim dom turysty. W tej chwili pałac jest w rękach prywatnych.

4. Fabryka tytoniowa Fajwła Janowskiego, ul. Warszawska 39

Nowe osiedle ukryte za rzeźbą bazylika wykorzystuje dawne gmachy produkcyjne „tytoniówki”. Firma Janowskiego oferowała szeroki wybór produktów: papierosy („Pije Kuba do Jakuba”, „Bielastok”, „Pari-siana”), cygara, tytoń („Zorza”, „Adonis”) oraz tabakę. W fabryce zatrudnione były głównie kobiety, które w ostatnich latach XIX w. przeprowadziły udany strajk, prosząc policmajstrów o aresztowanie, aby móc wytłumaczyć nieobecność w pracy. W 1924 r. fabrykę upaństwowiono. Państwowa Fabryka Wyróbów Tytoniowych była jednym z największych zakładów przemysłowych w międzywojennym Białymstoku.

5. Stara Elektrownia, ul. Elektryczna 13

W latach 1900-1909 w miejscu dawnego stawu pałacowego wybudowano budynki elektrowni oraz założono ogród miejski. Wytoczono nową ulicę: Elektryczną, która oddzieliła część przemysłową od rekreacyjnej. W 1913 r. powstało Białostockie Towarzystwo Elektryczności zarządzające elektrownią do 1939 r. Prezesem spółki był inż. Kazimierz Riegert. XX-lecie międzywojenne to rozbudowa elektrowni oraz tworzenie nowych linii przesyłowych do pobliskich miejscowości. Wycofujące się wojska niemieckie wywoziły maszyny, a także zniszczyły hale. Jeden z zachowanych budynków jest siedzibą Galerii Arsenał.

6. Zakłady Beckera i pałacyk Beckera, ul. Świętojańska 15

Pod koniec XIX w. Eugeniusz Becker – przemysłowiec z Prus – zawiązał wraz z innymi włókienniczymi potentatami „Towarzystwo Białostockiej Manufaktury Eugeniusz Becker i s-ka”. Fabryka Beckera stała się własnością Towarzystwa. W 1914 r. zatrudniał już około 600 osób, a produkowane tu jedwab i wełna trafiały na rynki wschodnie. Po II wojnie światowej zakład przeszedł w ręce państwa i nadal produkował tkaniny. Obecnie trójkondygnacyjny dawny budynek magazynu oraz stajnie są częścią centrum handlowego. Na szczycie magazynu znajduje się rzeźba Merkurego – patrona handlu. Ozdobny pałacyk był siedzibą Zarządu Towarzystwa.

7. Dwór fabrykanta Weltera, ul. Mickiewicza 15

Schowany za sklepami budynek zasługuje na to, aby go obejść dokoła. Pochodzi prawdopodobnie z połowy XIX w. i otoczony był przez sporych rozmiarów ogród. To jeden z nielicznych zachowanych dworków tego typu w mieście. Nieruchomość była własnością rodziny aż do lat 50. XX w..

8. Zakłady Nowika „Nowik i Synowie”, ul. Augustowska 6

Fabryka sukna Chaima Nowika została założona w poł. XIX w. Zabudowania powstawały etapami i przypominały łódzkie kompleksy fabryczne. Po rozbudowie na przełomie wieków XIX i XX produkowano tu również kapelusze na rynki światowe, a Nowik stał się potentatem zatrudniającym około 400 osób. Nad rodziną ciążyło jednak fatum – czterech synów Chaima umarło na przestrzeni siedmiu lat po zakończeniu I wojny światowej. Po II wojnie kompleks wszedł w skład Białostockich Zakładów Przemysłu Wełnianego im. dyr. Sierżana. Na początku XXI w. część budynków zburzono pod budowę centrum handlowego. Zachowały się: budynek tkalni, wieża ciśnień oraz budynek produkcji kapeluszy (ob. szkoła).

9. Pałac i osada fabryczna Hasbacha, ul. Dojlidy Fabryczne 23

W 1860 r. Ewald Hasbach, sukiennik z Nadrenii, został zarządcą fabryki Moesa w pobliskiej Choroszczy. Po ślubie z siostrzenicą Moesa Ewald wydzierżawia ziemię w Dojlidach od hrabiego Kruzenszterna. Zakłada fabrykę sukna i trykotu oraz buduje willę. Jego syn, Artur, rozbudowuje fabrykę i rodzinny dom. W czasie I wojny światowej majątek rekwirują Rosjanie, a Artur wyjeżdża w głąb Rosji. Po powrocie zastaje na miejscu poniemiecką wytwórnię dykty. Postanawia kontynuować produkcję sklejk. W latach 30. XX w. ogłoszono upadłość fabryki, a majątek przejęło państwo. Obecnie zakład nosi nazwę „Biaform SA Zakłady Przemysłu Sklejki”. Tuż obok fabryki w latach 70. XIX w. Artur Hasbach pobudował 11 domów dla robotników.

10. Pałac Kruzenszternów, ul. Dojlidy Fabryczne 26

Senator Cesarstwa Rosyjskiego Aleksander Kruzensztern w latach 60. XIX w. przekształca teren dawnego folwarku rodziny Branickich, zakładając park oraz stawiając neorenesansową willę. Majątek przekazuje w ręce córki – Zofii Rudiger, która w 1897 r. gości w nim cara Mikołaja II. W 1921 r. hrabina sprzedaje nieruchomość bankowi. Pałac zostaje odkupiony przez księcia Jerzego Rafała Lubomirskiego, który rozbudowuje pobliski browar, czyniąc go największym zakładem piwowarskim w tej części Polski. Podczas II w.ś. willa była siedzibą Ericha Kocha – nadprezydenta Prus Wschodnich i szefa okręgu Bezirk Białystok. Po wojnie należała do szkoły rolniczej i uczelni wyższej. Obecnie w rękach prywatnych.

